

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Nacionalinės atminties aktualizavimas mene

2013-12-12

ŽURNALAS: DAILĖ

TEMA: Menas ir istorija

AUTORIUS: Eric Schlosser

DATA: 2013-12

Nuomonių forumas

Pasidalyti nuomonėmis apie istorinės atminties išsaugojimą ir aktualizavimą mene pakvietė menininkus, istorikus, kultūrologus, menotyrininkus, paveldo specialistus: Lietuvos istorijos instituto kultūros istorikę prof. dr. Rasą Čepaitienę, tapytoją, VDA Monumentaliosios tapybos ir scenografijos katedros vedėją doc. Gintarą Palemoną Janonį, menotyrininkę, VDA doktorantę Rasą Antanavičiūtę, menininką, VDA Fotografijos ir medijos meno katedros prof. Artūrą Railą, tapytoją Aloyzą Stasiulevičių, grafikę, VDA Grafikos katedros vedėją Mariją Marcelionytę-Paliukę, tapytoją, Bažnytinio meno paveldo muziejaus direktorę dr. Sigitą Maslauskaitę ir menotyrininką Ernestą Parulskį. Forumą moderavo Vilniaus dailės akademijos UNESCO kultūros vadybos ir kultūros politikos katedros doc. dr. Vaida Ščiglienė.

Vaida Ščiglienė: Lietuvos Respublikos Vyriausybė, per jai pavaldžias institucijas formuojanti ir įgyvendinanti valstybės kultūros politiką, svarbų dėmesį skiria paveldo, istorijos aktualizavimui. Tai daroma keliomis kryptimis: skiriant dėmesį materialiams nekilnojamiesiems bei kilnojamiesiems objektams ir dvasinės kultūros paveldui, talpinantiems visą vertybių sistemą.

Pastaraisiais metais statomi arba atkuriami statiniai, muziejai, parodų salės, paminklai, viešųjų erdvių objektai – ženklai. Štai tik keletas faktų ir pavyzdžių: 1998 m. Vilniaus Didžiojoje gatvėje XV a. pradžią menančiame gotikiniame pastate, buvusiuose Mažosios gildijos ir Masalskio namuose, įkurti Kazio Varnelio namai-muziejus (šis pastatas Vilniaus miesto tarybos nutarimu skirtas dailininko sukauptai kolekcijai 1993 m.); 2000 m. priimtas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties įstatymas (šiais metais lankytojams atverta gausiai lankoma pirmoji rūmų dalis); šią vasarą Vilniuje atidarytas naujas Lietuvos dailės muziejaus padalinys – Vytauto Kasiulio dailės muziejus, kuris įsikūrė rekonstruotame ir modernizuotame istoriniame neoklasicistiniame pastate Alberto Goštauto gatvėje.

Viešosiose erdvėse atsirado reikšmingi valstybei ženklai: 2003 m. Vilniuje atidengtas

paminklas Karaliui Mindaugui (skulptorius Regimantas Midvikis, architektai: Algimantas Nasvytis, Ričardas Krištopavičius, Inesa Alistratovaitė); 2009 m. prie Vyriausybės rūmų – Lietuvos himno autoriui Vincui Kudirkai (skulptorius Arūnas Sakalauskas, architektas Ričardas Krištopavičius); 2013 m. birželį Kultūros ministerija paskelbė Lietuvos laisvės kovotojų atminimo įamžinimo Vilniaus Lukiškių aikštėje meninės idėjos projektų konkurso rezultatus (ekspertų grupė atrinko projektą „Tautos dvasia“, autoriai – Vidmantas Gylikis, Vytenis Hansellis, Ramunė Švedaitė).

Tad negalima teigti, kad Lietuvos valstybė nesirūpina istorinės atminties išsaugojimu bei įprasminimu. Ir ne tik statant paminklus ar kuriant muziejus. Paveldo, istorijos aktualizavimas skatinamas ir vykdamas specialias atminimui skirtas programas. Kultūros ministerija, formuluodama savo misiją, skelbia siekianti „sudaryti sąlygas nacionalinės kultūros tęstinumui“. Pavyzdžiui, skelbiant kultūros ir meno projektų konkursus daliniam finansavimui valstybės biudžeto lėšomis gauti, kasmet buvo nustatomi tam tikri prioritetai: 2012 m. – Maironio 150-osios gimimo metinės; 2013 m. – 1863 metų sukilimo 150-metis, Stepono Dariaus ir Stasio Girėno skrydžio per Atlantą 80-metis, tarmių puoselėjimas, pasirengimas 2014 m. minėti Kristijono Donelaičio 300-ąsias gimimo metines. Seimas 2013 metus paskelbė Vilniaus geto atminimo metais.

Minėti pavyzdžiai ir su jais susijęs kontekstas liudija, kad paveldo, istorinės atminties aktualizavimas taip pat svarbus kultūros ir meno kūrėjams – jie aktyviai dalyvauja paskelbtuose konkursuose, rengia parodas, kuria atminimo ženklus. Istorija, kultūros paveldas, jame išlikusios prasminės žymės įkvepia menininkus iš naujo permąstyti palikimą ieškant naujo turinio ir estetinio jo įprasminimo.

Visuomenei taip pat rūpi istorinė atmintis. Pavyzdžiui, rengiant Lukiškių aikštės sutvarkymo konkursą, jo organizatoriai buvo atviri visuomenės nuomonei, nors spaudoje nuskambėjo, kad ji nebuvo lemiama. Viešas kalbėjimas apie naujus atminimo ženklus niekada nelieka nepastebėtas, kartais jis sukelia audringų reakcijų, kaip tai nutiko Valdovų rūmų atkūrimo atveju. Žmonės suvokia, jog ateičiai kuriamų istorijos ženklų tema yra opi, bet kartu svarbi. Ji aprėpia ir teisinius aspektus: teisę į kultūros paveldą, kaip vieną iš prigimtinių žmogaus teisių, taip pat teisę nevaržomai dalyvauti kultūriniame gyvenime.

Rengdami forumą, sudėtingą nacionalinės atminties aktualizavimo problemą skyrėme į dvi dalis. Pirmą, ar mūsų visuomenė yra subrendusi suvokti savo tautos atmintį ir ją įvaizdinti? Ar galime klysti? Antra, kas, jei ne kūrėjas, gali tą atmintį žadinti ir įprasminėti kūriniuose? Tačiau ar užtenka pastangų, profesionalumo, išsigilino ir tokio pobūdžio kūrybą? Pirmuoju klausimu rūpėjo išsiaiškinti, ar nacionalinės kultūros tęstinumą užtikrina epizodiniai atmintinų datų projektai; gal kartais būna ir taip, kad mėginama „pritempti“ temas prie konkursinių prioritetų? Ar projektai, skirti atminimui, sukuria vertę, jei taip, tai kokią? Pagaliau ar valstybės strategija tvari? Kokios turi būti istorijos ir atminties formos? Kas gali jas reglamentuoti? Ar gali? Antras klausimas, kaip reaguoja kūrėjai? Vienaip, kai menininko kūryba tikslingai ir vientisai grindžiama istorine medžiaga, o idėjos dažniausiai perteikiamos tradicine menine kalba. Tačiau tai nereiškia, kad naujojo ar tarpdisciplininio meno kūrėjai bodisi atminimo tematikos. Neretai pastarieji, nepaisydami stilistinio grynumo, dėl turinio įtaigos atsisako tiesmukų simbolių ar formos sąsajų. Istorija, kultūros paveldas tampa

idėjos ašimi, o kūrybos, veiksmo, įsijautimo procesas sureikšminamas. Antra vertus, pastebima, jog vis dėlto konceptualiojo meno kūrėjai nesiveržia dalyvauti tokiuose konkursuose, kaip tai nutiko projekto Lukiškių aikštėje atveju. Šiuokart akivaizdžiai dominavo tradicinės meninės kalbos atstovai[1]. Kodėl?

Išties ar nekilnojamieji ir kilnojamieji objektai, vizualioji kultūra, kurią kuriame šiandien, liks ateities kartų savastimi? Ar paliks ženklą? Kita vertus, ar reikia kurti grandiozinius objektus? Atrodo, jog materialioji kūrinių forma kultūroje nebėra svarbi, vis reikšmingesnė tampa apie ją sukurta istorija, galinti kurti naują verčių sistemą – ne tik kultūrinę, bet ir socialinę bei ekonominę. Atsižvelgiant į suformuluotas problemas, forumo dalyviai buvo paprašyti segmentuoti savo apmąstymus į dvi dalis: atminties, istorijos, kultūros paveldo aktualizavimas nekilnojamojo paveldo objektais (rūmai, muziejai, paminklai, atminimo ženklai viešojoje erdvėje) ir nūdienos dailininkų kūryba (konkursai, parodos, skirtos atmintinoms datoms, etc.).

Rasa Antanavičiūtė: Kas yra atmintis ir istorija? Tai – sąvokos, kurias tam tikru metu tam tikru turiniu užpildo skirtingos žmonių grupės (palyginkite, pvz., sovietmečiu ir dabar rašomos istorijos turinį). Nacionalinėse valstybėse, o mes kaip tik tokioje ir gyvename, šių sąvokų nacionaliniu turiniu dažniausiai rūpinasi politinė valdžia. Tiesa, sociologai ir istorikai skiria dvi atminties rūšis. Paminklais, gatvių pavadinimais, istorijos vadovėliais, valstybinėmis šventėmis ir jubiliejais politinės valdžios puoselėjama atmintis yra vadinama oficialiąja, o paprastų žmonių atmintyje vis dar gyva, jų pačių patirta nesena istorija – populiarioji[2]. Dažnai šios dvi atmintys susipina, tačiau paprasti žmonės turi menkesnes teises ir materialines galimybes savo atmintį paversti apčiuopiamais įamžinimo (ar aktualizavimo) ženklais, „populiarioji atmintis“ užgęsta kartu su įvykių liudininkais. Dar yra trečioji – mokslinė atmintis, kuri, iš principo būdama nešališka, sklaido privačius bei oficialius mitus (arba paaiškina, iš kur atsirado vienas ar kitas pasakojimas ar istorija). Šios pastangos dažnai lieka „už borto“, nes neatitinka nei paprastų žmonių, nei valdžios poreikių.

Norint atminties ir istorijos sąvokoms suteikti turinį arba tą turinį pakeisti, reikia nemažai energijos bei pastangų. Tad kodėl valdžia tuo užsiima? Kam jai reikia atminties ir istorijos? Istorikai ir sociologai teigia, kad valdžiai tai – įrankis, patvirtinantis jos teisėtumą ir palaikantis valstybės stabilumą[3]. Šis įrankis Vakarų valstybėse imtas naudoti dar XIX a. pradžioje. Apie tai reikėtų papasakoti šiek tiek plačiau.

Anot istoriko Erico Hobsbawmo, po Prancūzijos ir Amerikos revoliucijų iš autoritetų panteono dingus Bažnyčiai ir karaliui, reikėjo sukurti alternatyvią „pilietinę religiją“, kuri įrodytų esamos valdžios teisėtumą. Šiam tikslui labiausiai tiko istorija – pagal esamus poreikius konstruojamas pasakojimas, parodantis, kad esama santvarka ir valdžia yra „istoriškai nulemtos“. Keičiantis visuomeninei santvarkai, istorija padėdavo kurti nacionalinių valstybių pagrindus ir nacionalinę tapatybę, o šios savo ruožtu telkė piliečius į vieną esamai valdžiai lojalų masę[4], t. y. padėdavo vykdyti „masinę politiką“ ir gauti daugiau balsų per rinkimus. Įtvirtinant naująją „religiją“ (arba naująją istoriją), XIX a. svarbiausi buvo trys veiklos barai: švietimas, masiniai renginiai bei paminklų viešosiose erdvėse statyba. Taip iš esmės buvo sukonstruotas uždaras manipuliacijos ratas, kurį mėginama taikyti iki šiol: lojalūs piliečiai sukuria mitą apie valstybės kultūrą ir valdžios „istorinį teisėtumą“, valdžia skleidžia šį mitą

vadovėliuose, per šventes ir įamžinimo ženklais, o įtikinti piliečiai balsuoja už tą pačią valdžią, taip užtikrindami jos galios ilgaamžiškumą ir esamos tvarkos stabilumą.

Mūsų valdžia savo ilgaamžiškumą ir valstybės stabilumą mėgina užtikrinti kurdama bei puoselėdama nacionalinę atmintį ir istoriją. Pagal apibrėžtį (kuri, beje, nuolat keičiama), nacija gali būti daugiau ar mažiau nacionalistinė[5]. Stebint pastarojo dvidešimtmečio Lietuvos valdžios laikyseną, atrodo, kad linkstama prie labiau nacionalistinio atminties ir istorijos turinio. Dažnai tai pasireiškia nepatogios istorijos ignoravimu (kolektyvine amnezija, kai įvairių kolaboravimų, žydu, lenkų klausimais tiesiog labai mažai kalbama, visa tai paverčiant svetima, o ne nacionaline atmintimi)[6]. Atrodo, kad nacionalinė atmintis yra vien tai, kas kelia pasididžiavimą arba liūdesį. Net bendra žmogaus teisių sąvoka „laisvė“, numatyta įamžinti Lukiškių aikštės sutvarkymo 2006 m. konkurso sąlygose, vėliau buvo redukuota iki „Laisvės kovų“ (2012 m.), o šios savo ruožtu suprastos taip nekritiškai plačiai (nuo V a. iki 1991 m.), kad pati sumanymo koncepcija pasidarė abejotina.

Trumpai tariant, nacionalinės atminties ir istorijos aktualizavimas pagal valdžios užsakymą yra ne kas kita kaip propaganda. Viena vertus, kyla klausimas, ar mums jos reikia? Kiek dabar aktualus nacionalinės atminties ir nacionalinės tapatybės kūrimo vėjus? Ar mes nepakankamai sąmoningi ir lojalūs Lietuvos piliečiai, kad mums ją nuolat primygtinai bruktu (ir dar už mūsų pačių pinigus?). Ar „oficialiosios atminties“ įamžinimo ženklai valdžios reitingus didina labiau nei, sakykim, sutvarkyti senelių namai ar ligoninės? Taigi kiek efektyvus šiandien „masinės politikos“ kūrimas nacionaliniu pagrindu? Kita vertus, kokio pobūdžio ta propaganda? Kiek ji tolerantiška? Ką ja norima pabrėžti? Tol, kol ji bus stereotipinė, cenzūruota, susiaurinta iki nacionalinio mito, sunku bus rasti visuomenei priimtina ir ilgaamžį Lukiškių aikštės sutvarkymo sprendimą. Sunku bus tikėtis, kad geriausi menininkai (ir ne Lietuvos) norės dalyvauti kuriant tokio pobūdžio atminties ženklus.

Rasa Čepaitienė: Kalbant apie istorijos įamžinimą viešojoje erdvėje, tai profesionalūs istorikai dažniausiai sprendžia tik apie iniciatyvų pagrįstumą ir svarbą, o patys gana retai tampa kultūrinės atminties formavimo iniciatoriais, jie linkę veikiau būti jos ekspertais arba kritikais. Tačiau besiplėtojantis istorijos mokslas atveria naujų galimybių mūsų kultūros paveldui pažinti ir interpretuoti. Pirmiausia yra kokybiškai pakitęs senosios Lietuvos vaizdinys (ir taip yra ne vien dėl naujųjų medijų). Tarpukariu Vytauto Lietuvą „nuo jūros iki jūros“ žmonės galėjo pamatyti tik žemėlapyje arba ją adoruoti viešuosiuose renginiuose prie tuomet atidengiamų paminklų. Šiais laikais tam gali pagelbėti historiografijos veikalai, pvz., albumas „Didžioji Lietuva“ ir pagaliau pasirodęs itin svarbus „Vadovas po LDK“, atskleidęs valstybės palikimą šešiose šalyse, dokumentiniai filmai apie žygį arkliais iki Juodosios jūros, gausėjančios tautiečių ekskursijos į Baltarusiją ir Ukrainą etc. Tačiau, žavėdamiesi, pasak sociologo Zenono Norkaus, „nepasiskelbusiosios imperijos“ mastais, joje sukurtų ir iki šių dienų išlikusių architektūros ir meno kūrinių gausa, jų unikaliu sinkretiniu pobūdžiu, dažnai pamirštame, kad šioms kultūros vertybėms pažinti ir įvertinti reikia ne tik specialios kompetencijos, bet ir adekvatumo. Neretai istorinis paveldas, dabar esantis kitos šalies teritorijoje (pvz., Radvilų - Nesvyžiuje, Liubarto - Lucke ar Karijotaičių - Podolės Kamenece), suponuoja lietuvių reakciją jį savintis, tačiau tai gali paskatinti ir siekį ši naujai atsivėrusių Lietuvos vaizdinį susieti su lokaliais dabartinėje Lietuvoje esančiais LDK laikotarpio materialiaisiais ir simboliniais atributais. Dar tarpukariu

„kunigaikščių Lietuvos“ istorija buvo įpinta į didįjį istorinį tautos pasakojimą, o kai kurie išlikę ar atkurti jos ženklai panaudoti ir dabartinėje valstybės simbolikoje (Vytis, Vyčio kryžius etc.). Taigi šis siužetas kolektyvinėje sąmonėje išlieka itin tvarus.

Kalbant apie poliublijinį laikotarpį, „savo“ ir „svetimo“ paveldo klausimas išlieka opus. Tačiau būtent šioje srityje, manyčiau, mūsų istorikų buvo padaryta bene daugiausia – plėtojant politinio LDK savarankiškumo jungtinėje Abiejų Tautų Respublikoje ir pilietinio jos bajorų tapatumo tyrimus. Tai leido gerokai pakoreguoti tarpukariu suformuotą įsitvirtinusią tezę, kad su Liublino unija baigiasi pati Lietuvos nepriklausomybė ir prasideda „tamsieji laikai“, pasibaigę bajorijos nutautėjimu ir senosios valstybės žlugimu. Priešingai, pavyko atsiriboti nuo anachronistinių ir tendencingų moderniojo etnolingvistinio nacionalizmo primestų lenkakalbių Lietuvos bajorų vaidmens vertinimų. Visa tai, be abejo, turėtų atsispindėti ir interpretuojant dvarų paveldą, kuris tarpukariu laikytas „nudžiūvusios tautos šakos“ palikimu, o sovietmečiu beatodairiškai niokotas ar apleistas. Ir nors tarp pačių istorikų lieka nesutarimų dėl kai kurių šio laikotarpio reiškinių vertinimų (pvz., Gegužės 3-iosios konstitucijos), esama ilgamečio istorikų bei vietos paveldo puoselėtojų bendradarbiavimo pavyzdžių – deja, kol kas negausių. Turiu omenyje kasmetines Rietave, Oginskių kultūros istorijos muziejuje, vykstančias konferencijas bei koncertus, gerai besitvarkančius Kurtuvėnų regioninio parko ar Užutrakio dvaro saugotojus, jau nekalbant apie svarbiausią ir didžiausią tokio pobūdžio projektą – Valdovų rūmų įvaizdžio atkūrimą. Apskritai, važinėjant po Lietuvą, matyti vis daugiau už Europos Sąjungos lėšas atkurtų dvarų sodybų ar rūmų, tačiau dažnai sukirba abejonė, ar jų tvarkytojai bus pajėgūs rasti novatoriškesnius ir kūrybiškesnius jų panaudos būdus, kuriais būtų peržengtos įprastinės muziejavimo ar komercinimo strategijos.

Iš senosios Lietuvos mus daugiausia pasiekė socialinio elito paliktos kultūros vertybės – dvarai, rūmai, bažnyčios, o ne varguolių lūšnos. Mūsų historiografija, atrodo, šiuo metu irgi labiau susitelkusi į aukštuomenės gyvenimo tyrinėjimus. Ir ne tik dėl šaltinių specifikos, bet ir dėl to, kad sovietmečiu, akivaizdu, tokie nešališki tyrimai buvo ribojami ar net slopinami. Taigi tuo metu plėtotai socialinei ir ekonominei „plačiųjų liaudies masių“ istorijai nūnai irgi reikėtų tam tikros revizijos bei atnaujinimo, o tai jau pradedama daryti.

Einant arčiau į dabartį, reikia pasakyti, kad tradiciškai stiprūs XIX a. istorijos, kai neturėjome valstybės, tyrinėjimai sėkmingai tęsiami, o sovietmečio tyrimai šiandien išgyvena tikrą klestėjimo laikotarpį. Šioje srityje dirbantys kolegos daugiausia sprendžia iki šiol aktualų klausimą: kiek Lietuvos ir lietuvių tapatumo išliko priklausomybės sąlygomis, kokį vaidmenį atliko lietuviškoji nomenklatūra ir kultūros bei meno elitas? Tačiau paradoksas: kuo arčiau į dabartį, tuo kultūros paveldas (pagal tradicinę sampratą) laikomas mažiau vertingu dėl pernelyg trumpos chronologinės ir psichologinės distancijos su juo. Kita vertus, dabartiniame didžiajame „nacionaliniame pasakojime“ pabrėžiami istoriniai siužetai, pvz., pokario antisovietinis pasipriešinimas, stokoja išlikusių autentiškų materialiu atributu, tad juos keičia rekonstrukcijos (bunkerių) ar įamžinimo praktika bei ritualai.

Kalbant apie šio laikotarpio įamžinimo strategijas ir praktikas, į akis krinta tai, kad joms, kaip ir kitur Vidurio rytų Europoje, skirtingai nuo vakarinės žemyno dalies, iki šiol skiriama itin daug dėmesio. „Šlovingų praeities žygių“, „kovų ir kančių“ istorijos

atminimas materialiomis formomis ir viešaisiais ritualais labai mėgstamas mūsų politikų bei dalies visuomenės. Tačiau nuolatinis grėžiojimas į praeitį galbūt reiškia negebėjimą adekvačiai atsakyti į dabarties iššūkius, spręsti nūdienos problemas? Kartais net atrodo, jog visuomenės dėmesys sąmoningai nukreipiamas į vienokius ar kitokius paveldo bei atminimo reikalus (tarkim, vis atsinaujinančios diskusijos, ką gi daryti su Žaliojo tilto skulptūromis Vilniuje), tuo tarpu politikams tyliai tvarkant savo reikalus. Taip atminimo politika gali virsti ir priedanga „uodegai vizginti šuni“, o ne būti ilgalaikę perspektyvą bei tikslus turinčia strategija...

Ernestas Parulskis: Kokios akivaizdžiausios atminties aktualizavimo bėdos? Jas keliu į priekį, nes su jomis susiję ir visi šios veiklos spektre įvykstantys pozityvūs dalykai. Tarkim, dvarai. 2013 metais dvarų „aktualizavimui“ (šį procesą galima vadinti ir šitaip, jei norima išvengti kartais klaidingo oficialaus termino „pritaikymo turizmo reikmėms“) Ūkio ministerijos Investicijų ir eksporto departamentas skyrė 114 mln. litų ES struktūrinės paramos lėšų. Galima numanyti, kad kažkiek nuosavų lėšų investuoja ir dvarų savininkai, tad suma yra didesnė. Ir visa tai skirta 42 projektams, kuriuos, kad būtų paprasčiau, galima vadinti dvarais. Šis skaičius vertintinas dvejopai: jis didelis, lyginant su praėjusiu dešimtmečiu, ir mažas, žinant, kad „aktualizuoti“ (atstatyti, restauruoti, rekonstruoti) verta dar 450 dvarų. Aš įsitikinęs – visi jie anksčiau ar vėliau bus reikiamai sutvarkyti. Tai yra pozityvioji žinia. Bėdos atsiranda vėliau, kai namas ar visas pastatų kompleksas jau tviska nutinkuotomis sienomis, nudažytomis terasų baliustradomis ir šviežiai apskardintu stogu. Ką su visu tuo veikti?

Įtariu, kad turinio nekuriantiems specialistams (sprendžiantiems ES struktūrinės paramos lėšų likimą) paveldo objektai vertę generuoja būtent tik kaip nekilnojamasis turtas, kuris skirtas amorfiškai ateities turizmo funkcijai atlikti. Pastatams ėmus funkcionuoti, paaiškėja, kad atnaujintas ar naujai pastatytas senas namas atminties neaktualizuoja. Žinoma, kruopščiai atkurti fasadai, rečiau – interjerai ir landšaftai sutraukia tam tikrą interesantų: šalia arba toliau gyvenančių smalsuolių, vestuvininkų ir šiaip šventėjų – srautą, bet tas srautas, išblėsus naujumo efektui, galų gale nusilpsta iki atsitiktinių prašalaičių vizitų ir tuomet dvarų valdytojams tenka kardinaliai keisti turimo turto naudojimo strategiją. Arba strategijas. Jų, stebint Lietuvos kontekstą, gali būti trys. Pirmąją, populiariausią, pavadinčiau savivaldybiniu tuštumos užpildymu. Tokia situacija susiformuoja, kai dvaro „aktualizavimo“ iniciatoriais tampa savivaldybės. Rekonstravus joms priklausantį dvarą, įkurdinami turizmo informacijos centrai, pastate vykdančios kelias funkcijas: veikia mikroskopinis krašto istorijos muziejus (keli originalūs daiktai ir daug skaitmeninių kopijų), vyksta edukaciniai renginiai ir vykdoma tiesioginė – turistų informavimo funkcija. Kartais šalia turimo daugiafunkcio informacijos centro pastate veikia ir kitos savivaldybės kultūros įmonės, dažniausiai biblioteka arba jau egzistuojančių bibliotekų filialas. Ši strategija pasiteisina, jei toks informacijos centras yra mieste arba miestelyje – tai savaimė garantuoja pastebimą lankytojų (moksleivių, vietos gyventojų, na, ir turistų) skaičių. Jei dvaro dislokacija nuošalesnė, tokia strategija beprasmiška.

Antroji – turinio panaudos strategija irgi susijusi su savivaldybėmis. Šiuo atveju savivaldybės su tam tikromis sąlygomis (kurių griežtumas lemia kainą) išnuomoja arba, kai nuoma yra simbolinė, suteikia ilgalaikę dvaro ir jo teritorijos panaudos teisę išoriniams veiklos vykdytojams. Savivaldybės atsikrato nemenkų išlaidų, kurias tektų skirti dvarui išlaikyti, ir, galima sakyti, įgyja turistinį objektą. Be abejo, šis tas

prarandama – dvaras nebevykdo edukacinių funkcijų arba vykdo jas minimaliai, šitaip prarasdamas atminties aktualizavimo misiją.

Trečioji strategija taikoma tik privačiai iniciatyvai. Pagal ES strateginių lėšų naudojimo nuostatas, finansavimą gavęs projekto iniciatorius privalo penkerius metus vykdyti paraiškoje nustatytas sąlygas, o vėliau jas gali keisti. Remiantis ekonomine logika, galima manyti, kad būsima dvaro veikla greičiausiai nebus altruistinė, iš jos dings visi atmintį aktualizuojantys elementai, o jei ir liks, juos teks, kaip ir tais atvejais, kai taikomos kitos strategijos, papildomai dotuoti.

Ši trumpa ir paviršutiniška nišinės (dvarų) atminties aktualizavimo veiklos apžvalga rodo, jog visi jos dalyviai turi suprasti, kad pastatui prasnę suteikia turinys; o turinio kūrimas, palaikymas, plėtojimas, tobulinimas, jo administravimas ir sklaida yra daugiausia kainuojantis bet kurio nekilnojamojo paveldo rekonstravimo ir funkcionavimo elementas. Jei atminties aktualizavimo projekto biudžeto kalkuliacijoje nėra adekvačios (didelės) turinio kainos, projektą reikia sąžiningai vadinti kaip nors kitaip – pramoginiu arba verslo. Bet tokios pozityvios transformacijos į verslą ar pramogą neįmanomos, jei atminties aktualizavimo objekto turinys yra izoliuotas – tai yra memorialiniai muziejai, specialiai temai skirti muziejai ir aktyviai dominuojantys paminklai.

Sigita Maslauskaitė: Statistiškai dauguma Lietuvos kultūros paveldo vertybių yra religinės prigimties. Europoje nykstančios, besitraukiančios krikščionybės kultūros nureikšminimas, marginalizavimas, drauge siekiant išsaugoti jos daiktinius liudijimus, yra slidi briauna, kuria vaikščioti beveik neįmanoma. Kartais dėl to priimami keisčiausi, nepaaiškinami architektūriniai-restauraciniai sprendimai, nors gal toje vietoje būtų užtekę pasitelkti pačias paprasčiausias, laisvamanybei visiškai nepavojingas žinias apie katalikų liturgiją, ir rezultatas būtų konceptualiai bei vizualiai geresnis, aiškesnis. Lygiai taip pat užsakovą ar architektą užvaldęs „religinis jausmas“ gali sukelti skaudžių ikonoklastinių pasekmių, pvz., parenkant sieninės tapybos restauravimo strategiją, jei staiga nusprendžiama, kad atvaizdai „trukdo maldai“. Taigi religinio paveldo aktualizavimas susijęs su nelengvu klausimu: ką rodyti? Kaip tai pristatyti šių dienų lankytojui? Kaip prodiusuoti?

Bažnytinis materialusis paveldas šiandien turėtų atgimti naujai misijai. Juk bažnytinė architektūra, dailės paminklai reprezentuoja iškiliausius Lietuvos praeities meno kūrinius, intensyvius kultūrinius ryšius su Vakarų Europa, atskleidžia permainingą, dramatiškais įvykiais paženklintą visos Lietuvos valstybės istoriją, religinio gyvenimo kaitą. Bažnyčiose sukauptos nuolat jų turtą naikinusių karų bei okupacijų metais išsaugotos vertybės turėtų ne tik džiuginti akį bei skatinti gėrėtis jų kūrėjų sugebėjimais, bet ir žadinti klausimą: „Ar gebame prisiminti tuos statinius ir kūrinius užsakiusiųjų intencijas ir ar esame subrendę religinį paveldą pristatyti šiandienos visuomenei, jį paversdami gyva istorinės ir kultūrinės savivokos dalimi?“

Kalbant apie sakralumą ir jo „aktualizavimą“, reikia pažymėti, kad Lietuvoje atsiranda vienuolynų ir parapijų, kurių bičiulystė su šiuolaikiniais menininkais duoda gražių vaisių. Galima paminėti skulptoriaus Rimanto Sakalausko altorius Vilniaus, Kretingos, Kryžių kalno pranciškonų bažnyčiose, Vlodo Urbanavičiaus darbus Vilniaus palaimintojo Jurgio Matulaičio bažnyčioje, bernardinų vienuolyno koplyčioje, Želvos

bažnyčioje, Ksenijos Jaroševaitės skulptūras, kryžius ir tabernakulius Vilniaus bernardinų, Paštuvos karmeličių, Vilniaus joanitų vienuolynuose, Algirdo Dovydeno ir Nijolės Vilutytės vitražus bei kryžiaus kelio stotis įvairiose Lietuvos bažnyčiose.

Užsiminus apie šiandieninį meną, negalima nutylėti ir dažnai girdimos kritikos dėl menkaverčių kūrinių gausos bažnyčiose. Iš tiesų, yra pagrindo liūdėti dėl pigumo ir blizgesio apraiškų bažnyčiose, tačiau riba tarp kičo ir ne kičo, kaip teigia religijotyrininkai, yra labai trapi.

Gintaras Palemonas Janonis: Gal reiktų pakalbėti apie savo asmeninę atmintį. Ar buvo tarpukariu Vilniuje dailės muziejus, kur ir koks? Po karo visas menas, tiek naujas, tiek senas, tilpo Dailės muziejuje (anuomet rotušėje). Kas buvo aktualizuojama ir kas trinama iš atminties – aišku. O koks „vaizdelis“ buvo prieš 100 metų? Pora carinių paminklų, Arkikatedros rūsiuose net karalių laidojimo vietų nebuvo atrasta. Prieš 50 metų ir senosios sieninės tapybos nebuvo – Pažaislio, Vilniaus bernardinų, Šv. Jono bažnyčiose ji buvo uždažyta, Arkikatedros kriptoje dar neatrasta... Kitas klausimas, kiek kūrinių sunyko ar sunaikinta (tyčia ar netyčia), stengiantis „ištiesinti“ istoriją ar pakoreguoti atmintį?

Pats žodis „aktualizavimas“ įdomus: vienu reiškinių sureikšminimas kitų sąskaita? Menininkų vaidmuo menkas, čia svarbiau moksliniai – istoriniai, menotyriniai, archeologiniai tyrimai ar politinė konjunktūra. Atsiranda naujų objektų (pradedant archeologija ar archyvais) ir ateina laikas vaduotis iš nežinojimo ar neišprusimo. Ir tik tada „ateina“ menininkas, kurio gebėjimai lemia, ar žodis taps kūnu, ar idėjos liks vizijomis, kurios jų taps trumpalaikiais rezultatais, o kurios išliks ateinančioms kartoms.

Dėl praeities objektų turėtų būti aišku – visuomenė palankiai priima paveldo grįžimą visais aspektais, išskyrus piniginių. Todėl labai nemalonu, kai populistų chore, verkiančiame apie ne taip restauruojamus, atkuriamus paminklus, girdėti ir žymių menininkų balsas. Visuomenė gana nesunkiai įžiūri savanaudiškus jų motyvus ir tada prarandamas moralinis autoritetas kalbėti apie paramą šiuolaikiniam menui.

Artūras Raila: Teiginys, glūdintis klausime „ar esame subrendę suvokti savo tautos atmintį ir ją įvaizdinti“, yra provokuojantis, nes galima pamanyti, jog įmanoma tokia būseną, kai dar gyvi būdami pagaliau tapsime neklystantys ir visi kaip vienas brandūs. Ar galime žinoti apie menkaverčius kūrinius, nesusitarę dėl to, kas yra vertinga? Juk tik lygindami galime spręsti. Neįmanoma neklysti, todėl būtina valia klaidoms taisyti.

Viešojoje erdvėje nepasiteisinę kūriniai turėtų būti perkelti į tinkamesnę vietą, o tokia galimybė įteisinta įstatymu. Vienas (bet ne vienintelis) tokių nepavykusio monumento pavyzdžių yra paminklas Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Gediminui, nes jam skelbto konkurso ekspertų pasirinkimas buvo kompromisinis ir skubotas. Skulptoriai profesionalai akivaizdžiai mato šio objekto problemas, kurios iškraipo monumentalumo sampratą (pjedestalo viršuje yra du nesusiję plastiniai elementai, o bendra kompozicija susmulkinta ir „subyrėjusi“). Negana to, turinio prasme valdovo nukėlimas nuo žirgo yra žeminantis veiksmas, todėl paminklo skleidžiama žinia yra negatyvi. Manau, kad šį paminklą reikia perkelti į muziejaus aplinką, pvz., Vilniaus paveikslų galerijos kiemą, ir grįžti prie šio monumento konkurso ištakų.

Kartais matyti, kaip vieni kūriniai praranda savo poveikį, kiti įgyja aktualumo, todėl kartais derėtų grįžti prie jau esamų darbų ir sumanymų, kurie kitados nebuvo vertinami. Nors anuomet Gedimino paminklo konkurse dalyvavo tuo metu stipriausios Lietuvos skulptūros pajėgos, galbūt ir šiais laikais konceptualūs menininkų siūlymai būtų pernelyg sudėtingi plačiajai visuomenei, norinčiai matyti įprastą ikonografiją. Todėl vertėtų prisiminti skulptoriaus Gedimino Karaliaus raitelio-valdovo vizijas, kurias jis plėtojo ilgus metus, ir, tinkamai pasirinkus iš gausybės variantų, išspręsti ir aikštės, ir monumento klausimą.

Daugelio nūdienos konkursų sąlygos nebeatitinka laiko poreikių, todėl derėtų įvertinti pačią monumento sąvoką. Kartais geriau išlaisvinti viešąją erdvę nuo buvusių ideologijų ir neapkrauti jos naujomis. Susilaikymas – irgi sprendimas. Panašu, kad Lukiškių aikštės projektas taps dar viena našta Vilniaus miestui. Manau, kad šiuo metu užtektų pakeisti aikštės planą ir paruošti gerai prižiūrimą veją, skirtą įvairioms nuomonėms reikšti. Toks sprendimas ir be skulptūrinių kompozicijų veiktų kaip monumentas Lietuvos laisvei.

Santykis su praeitimi visada konstruojamas tik iš dabarties pozicijų. Tai reiškia, kad istorijos suvokimas yra kintantis. Savojo laiko ženklai ir vertybių sistemos išitvirtina daugybės individų pastangomis, todėl atrodo, kad jos kuriasi savaime ir neįmanoma nustatyti, kaip tai atsitinka. Nesileidžiant į apmąstymus apie vertę, kurią kuria meno kūriniai, užtektų priminti keletą klasikinių pavyzdžių, tokių kaip Liongino Šepkos skulptūros, ir pamatysime, jog intensyviausiai kūryba pasireiškia be jokių užsakymų ir reglamentų. Nereikia tikėtis, kad, paskelbus Maironio metus, iš karto atsiras jo vardo vertų kūrinių.

Valstybės gyvybę garantuoja žmonės, o ne ženklai, todėl valstybės kultūros strategija turi būti lanksti. Lietuvoje yra daug kūrybinės energijos. Klausimas, kaip su ja elgiamasi, kaip ji nukreipiama ir panaudojama. Dailės sektoriui (dailė, fotografija, tarpdisciplininis menas) valstybė skiria pakankamai lėšų, bet dažnai jos eikvojamos netikslingai. Turi būti sustiprinta ekspertų grandis (ekspertai už savo sprendimus turi būti teisiškai atsakingi), kad parama pasiektų reikiamas sritis ir darytų realų poveikį Lietuvos kultūrai. Neteisinga dėl nepavykusio kūrinio viešojoje erdvėje kaltinti vien jo autorių, nes tuo užmaskuojama komisijų ir ekspertų, kurie vienus pasiūlymus priėmė, kitus atmetė, atsakomybė. Ekspertai turėtų viešai argumentuoti savo pasirinkimus. Visuomenės įtraukimas į šį procesą dažnai tampa interesų grupių manipuliacijomis ir dalyko neišmanančios liaudies mulkinimu, prisidengiant demokratija. Todėl kartu su atsakomybe privalomas ir didesnis pasitikėjimas profesionalais.

Gintaras Palemonas Janonis: Paminklų konkursai visada buvo problemiški. Vertėtų prisiminti tarpukaryje Vilniuje vykusius konkursų Adomo Mickevičiaus paminklui pastatyti, Katedros aikštei sutvarkyti arba tarybinių konkursų peripetijas. Kolegos menininkai nėra šventi ir neretai būtent jų terpėje formuojamos negatyvios nuomonės, kad toks paminklas visuomenei nepriimtinas. Tuomet atsiranda ekspertų, kurie „tikrai jaučia“ tautos dvasią, nes kitiems tokio pajautimo niekada nebus duota.

Kitas svarbus sandas – talentas, nes, kalbant apie praeitį, pasakoma, kokie esame šiandien (nederėtų pamiršti, kad mes į „istorijas“ žiūrim vis dar romantikų, tarpukario ar pokario dailininkų akimis; ar tik taip į mus nežiūrės ir būsimos kartos?). Būtų puiku,

kad istorijos aktualizavimo procese dalyvautų kuo daugiau kūrėjų. Pavyzdžiui, K. Donelaičiui skirtoms parodoms tapytojai, grafikai, skulptoriai per pastaruosius kelerius metus sukūrė žymiai daugiau reikšmingų kūrinių nei iki šiol. Kiekvienoj parodoj buvo kūrinių, pranokstančių ne vieną „reikšmingą“ monumentą... Kita vertus, vertų paminėti datų neturėtų būti per daug, kad jos vienos kitų neužgožtų. Užtenka prisiminti, kaip projekto „Vilnius – Europos kultūros sostinė“ šešėlyje sunyko Žalgirio mūšio 600-ųjų metinių paminėjimas.

Ernestas Parulskis: Izoliuoto turinio atminimo objektai atsiranda organiškai nedemokratiškai būdu – maža suinteresuota grupė nusprendžia, kad žmogus ar reiškinys yra vertas memorializavimo. Savo sprendimui įgyvendinti grupė pasitelkia kitą mažumą – politikus ir ekspertus, projektas patvirtinamas ir realizuojamas. Visuomenė į izoliuotų projektų svarstymą įtraukiama tik tuomet, kai iniciatyvinei grupei nepavyksta gauti pirminio pritarimo. Aukodami visą energiją pradiniam memorialinės idėjos realizavimo etape, iniciatoriai patenka į dvigubus – kiekybės ir kokybės spąstus. Kiekybiškumo pinklės atsiranda, kai iniciatyvinė grupė neobjektyviai (o kitaip tokioje grupėje ir negali būti) įvertina memorializavimo (arba atminties aktualizavimo) apimtį: vietoj bareljefo ant namo fasado – paminklas aikštėje; vietoj straipsnio – knyga; vietoj internetinio puslapio – memorialinis butas; vietoj parodos – galerija; vietoj paminklo aikštėje – memorialinis muziejus (ir paminklas aikštėje taip pat). Kiekybiškumo spąstai yra labai įprasti, neturintys nei chronologinių, nei geografinių ribų, – visame pasaulyje entuziastai siekia kuo grandioziškesnio savo pasirinkto objekto memorializavimo. Kokybės duobė yra ta pati globalaus turinio bėda, taikytina jau minėtai su dvarais susijusiai atminties aktualizacijai. Išvarginti realizacinės kovos, laimėję iniciatoriai tiki, kad jiems savaime suprantamas memorializuoto objekto aktualumas bus lygiai tiek pat aktualus ir publikai. Jiems atrodo, kad memorializuotoje vietoje lankysis arba ja žavėsies turistai, vietos gyventojai ir, žinoma, moksleiviai. Ta padėtis truks ilgai, be papildomo administravimo, koncepcinio ir mokslinio darbo, neorganizuojant nuolatinių įvykių ir be tų suorganizuotų įvykių reklamos bei postfaktinės sklaidos. Blogai tai, kad izoliuotų ir dedikuotų atminties aktualizavimo objektų, pvz., dvarų, paskirties neįmanoma be didelių nuostolių transformuoti, tad pradinės kiekybės ir kokybės klaidos tampa erzinančia, ilgalaike našta savivaldybės biudžetams. Ilgainiui erzelis virsta abejingumu, o objektai – vietos kultūros lauko diskreditacijos vietomis.

Diskreditavimo veiksnys galioja ir paminklams, kurie viešosiose erdvėse atsiranda taip pat spaudžiant mažumoms, atrankos nedemokratiškumą slepiančių siūlomų paminklų konkursais. Toks mažumos spaudimo ir laisvo pasirinkimo imitavimo kokteilis duoda konformistinį rezultatą, kuriuo šiek tiek nepatenkinti visi: palaikytojai – mažiau, opozicija – daugiau. Ir turbūt tik šioje situacijoje galima nebedejuoti dėl turinio biudžeto, o pateikti harmonizuojantį receptą. Vienintelė galimybė ištrūkti iš pilkos konformistinės zonos yra tokia: rengti ne anoniminius paminklų kūrinių konkursus, o rengti kūrėjų konkursus. T. y. būsimo paminklo autoriumi išrenkamas kūrėjas, suteikiant jam visišką veiksmų laisvę. Atidengus tokį paminklą, rezultatas bus kur kas linksmesnis – daug itin pasipiktinusiųjų ir šiek tiek – nepaprastai laimingų. Paminklai su tokia aura, kaip rodo patirtis, galų gale tampa parinktos vietos simboliais. Geresnį likimą paminklui sunku sugalvoti.

Rasa Čepaitienė: Kaip istorikė, labiau gilinuosi į paveldo ir istorinių įvykių įamžinimo

turinį bei visuomenei siunčiamus pranešimus ir nesu itin kompetentinga spręsti apie jų įvaizdinimo formas. Kiek teko analizuoti šiuos procesus, išskirčiau Gitenio Umbraso ir Tado Gutausko, kaip dviejų itin skirtingai medžiagą ir viešosios erdvės vietą jaučiančius menininkų, kūrybą. Umbrasas renkasi labai lakoniškas, subtilias, prie vietos itin prisitaikančias, tačiau didelį emocinį krūvį talpinančias praeities įvykių įamžinimo formas (KGB rūmų cokolis su iškaltais ten nukankintų partizanų vardais, Tuskulėnų rimties parko Kolumbariumo freska, „Angelo“ skulptūra tremtiniams ir politiniams kaliniams atminti ir pan.). Gutauskui artimesni erdvę užvaldantys ir iš jos ryškiai išsiskiriantys objektai (paminklai krepšiniui, Lietuvos Tūkstantmečiui). Šių dviejų menininkų kūrybinio braižo skirtumus itin atskleidžia skirtingos to paties jubiliejaus – Baltijos kelio minėjimo interpretacijos. Įvykiui, kurio metu griuvo sienos, paminėti Gutauskui prireikia statyti naują réksmingomis spalvomis dėmesį patraukiančią sieną, o Umbrasas visų trijų Baltijos valstybių sostinių centrų pažymi nedidelėmis plytelėmis su įspaustomis basomis pėdomis...

Marija Marcelionytė-Paliukė: Menininkui paveldo, istorijos, tautos temos patrauklios keliais aspektais. Pirma, jis įgyja medžiagos kūrybiniam apmąstymams ir interpretacijoms: asmenybės biografija, istoriniai faktai, konkreti kūryba, idėjų tęstinumas ir aktualizavimas etc. Kūrėjas laisvas rinktis, kuriuos sluoksnius naudoti. Antra, menininkas tampa socialesnis, jo kūryba įgyja aktualumo. Trečia, mezgasi tarpdalykiniai ryšiai, nes paveldo temos aktualizuojamos įvairių sričių mokslininkų, tyrėjų, kūrėjų, galų gale daugelio vastybinių institucijų.

Nūdienio meno raiškos įvairovės teikiama laisvė leidžia paveldo temą konceptualizuoti, turimas kultūrinės nuostatos bei tradicijas ir išlaikyti, ir (ar) išardyti, ir (ar) perkurti. Tokiu būdu menas tampa kultūrine produkcija, veikia visuomenės sąmonę. Todėl paveldo aktualizacija šiandien turi vertės ir prasmės edukaciniu aspektu. Ar daugelis atsiverčia, pvz., Maironio tekstus, jei nederba Lietuvių literatūros institute arba kartu su vaiku neruošia pamokų? Mano nuomone, daugelis autorių, įvykių, aspektų pagal mokyklinę programą analizuojama gerokai per anksti. Giliau suvokti pradėdama tik turint tam tikrą gyvenimo ar kūrybinę patirtį. Kitas dalykas, kai paveldo temas aktualizuojamos po 100 ar 300 metų. Tai leidžia daryti prielaidą, kad praeitis bus permąstyta šių dienų kontekste. Paveldas tampa šiandienos kūrinių dalimi. Kalbant apie šiuos galimus pokyčius su jaunu žmogumi, dar studijuojančiu Vilniaus dailės akademijoje, yra vilčių, kad valstybės siūlomos istorinių datų įprasminimo temos gali būti suvokiamos ne kaip „pritemptas“ dalykas ar pinigų gavimo galimybė, o kaip erdvė ugdyti savo talentą, atrasti dar nepanaudotas perspektyvas formuoti brandesnę asmenybę. Aišku, kyla klausimas, kokia šių kūrinių vertė, kas išliks, ar taps paveldu?

Taip, galima teigti, kad valstybės parama išsibarsto, susmulkėja, kai remiami studentų projektai ar vienadieniai renginiai (gaila, kad jie taip vadinami, nes tokiam renginiui reikia laiko, sutelkiamos nemažos pajėgos), kad gal reikėtų remti tik vertingus, ilgai išliekančius projektus. Tačiau kas gali pasakyti, kas yra vertingiau? Objektas, kūrinys ar žmogus, jo ugdymas? Politika, kai remiami tik labai brangūs, grandioziniai (amžini) projektai, man asocijuotusi su vieno teisingo atsakymo, vieno galimo sprendimo konstatavimu, kai statomas monumentas, kuris pagal idėją turėtų tiktai visai tautai, būtų lyg raminamoji piliulė. Todėl Vlodo Urbanavičiaus „Krantinės arka“ man yra tai, kas teikia viltį. Manau, kad didžiausia vertė yra tai, kas vyksta kūrėjo, dalyvio, žiūrovo, t. y. žmogaus sąmonėje, o ne vaizduojama konkrečiame kūrinyje. Kultūros, istorijos,

tautos tvarumą pirmiausia užtikrina žmogus, o ne objektas.

Aloyzas Stasiulevičius: Negaliu atsakyti į klausimą, ar visuomenė yra subrendusi suvokti savo tautos atmintį. Tačiau žinau, kad yra dailininkų, gebančių kurti tautos atmintį apmąstančius kūrinius, išsaugojusių profesinį meistriškumą ir menininko tarnystės etiką. Juk kūryba – ne projektinė veikla, atmintinų datų iliustravimas, o kasdieniu darbu ugdomas pašaukimas ir asmeninis įsipareigojimas Tėvynei.

Vyriausybė paveldui, istorijai, nacionalinei kultūrai, švietimui skiria labiau deklaratyvų dėmesį. Tai akivaizdu atmintinų istorinių datų ir asmenybių minėjimuose. Vienas ciniškiausių pavyzdžių – respublikos ir tarptautiniu (UNESCO) mastu minimi tautinės mokyklos koncepcijos kūrėjos Meilės Lukšienės metai. Jos tautinės mokyklos koncepcija visų buvusių Lietuvos Respublikos vyriausybių pastangomis buvo numarinta. Kitas pavyzdys – Valdovų rūmai. Turėję telkti visuomenę, padėti ugdyti istorinę savimonę, jie tam tikrais etapais priešino visuomenę.

Pritariu minčiai, kad greta kultūros daiktiškumo svarbi apie ją sukurta istorija – pasakojimas. Tačiau blogas pasakojimas kompromituoja istoriją. Neretai pasakojimas vis dažniau naudojamas estetiniam neįgalumui pridengti. Tada lieka vien lėkštas pasakojimas be daiktiškumo (man nepriimtinas Ugniaus Gelgudos videoinstaliacijos „Žalgiris“ premijavimas konkursinėje Žalgirio mūšio jubiliejinėje parodoje). Dailininkai tapo ir tapys paveikslus, taip pat ir istorine tema, nesvarbu, kokios būtų vyriausybių, kultūros valdininkų pastangos. Jautrumas savo tautos praeičiai, kartų tęstinumo jausmas kūrėjui neatsiranda pamokėjus Kultūros rėmimo fondui ir neišnyksta nustojus mokėti. Tai yra šviesioji reikalo pusė, tamsioji – dėl tokios valstybės kultūros politikos istorinės dailės turime mažiau nei galėtume turėti.

Rasa Čepaitienė: Kartais atrodo, kad tvari ir nuosekli atminimo politika Lietuvoje neegzistuoja, net nėra įmanoma ir dėl „atminimo bendruomenių“ gausos. Nors formaliai tai yra demokratijos ženklas, iš tiesų, įdiegiant vienus ar kitus įamžinimo projektus bei idėjas, dažniausiai nugali ne nuoseklumas ir atminimo politikos tradicijos, kurios dar tik formuojasi, o garsiausiai šaukiančių arba „turinčių priėjimą“ prie įtakos grupių balsai. Neretai tai sukuria paradoksalias situacijas, kai įamžinamas dar gyvas asmuo arba įtvirtinami prieštaringi dalykai. Pavyzdžiui, minint Lietuvos vardo paminėjimo Tūkstantmetį, Vilniaus gatvėvardžiuose buvo įamžintas tiek šv. Brunonas, tiek jo žudikas Zebedenas (matyt, norint įtikti ir katalikams, ir neopagonims)...

Artūras Raila: Girdėdamas minint „tradicinę meno kalbą“, dažnai pagalvoju, iš kur visuomenė sužinojo, kad Mikalojaus Konstantino Čiurlionio paveiksłai yra gražūs, o Kazio Šimonio – jau nebe. Kas taip pasakė? XIX a. akademikų požiūriu, visas modernizmas yra tradicijų laužymas ir savamokslių invazija. XX a. meno akademikai pirmenybę teikė teorijai, o antimodernistinę desperaciją paliko kultūrinėms periferijoms. Tradicija nėra viena nuolatinė duotybė. Visi neišvengiamai paliekame savo ženklus, tačiau kurie išliks, spręsimė nebe mes. Nei protekcionizmas, nei interesų grupių korupcija neužtikrins vietos istorijoje. Ir ne menininkų reikalas apie tai galvoti ir tuo rūpintis. Žmonių pagarba bei dėkingumas yra svarbiau už akmenį ir bronzą.

Gintaras Palemonas Janonis: Svarbu, ar gebame suvokti procesų pasekmes ateičiai.

Kol nėra atminties mechanizmų suvokimo, sunku konstruoti ateitį, nes kiekvienas pavieniui spėlioja, kas dabar aktualu, „ko reikia tautai“. Kalbant apie istoriją, juntama išsilavinimo ir geranoriškumo stoka. Todėl reikia pradėti nuo valstybės piliečių ugdymo ir švietimo.

Valorization of national memory in art

The round table on keeping historical memory and its valorization in art included dr. Rasa Čepaitienė, culture historian; Gintaras Palemonas Janonis, painter, head of Monumental Painting and Scenography Department of VAA; Rasa Antanavičiūtė, art critic, doctoral student of VAA; Artūras Raila, artist, prof. at Photography and Media Art Department of VAA, painter Aloyzas Stasiulevičius; Marija Marcelionytė-Paliukė, graphic artist, head of Graphic Arts Department of VAA, dr. Sigita Maslauskaitė, painter, director of the Church Heritage Museum and art critic Ernestas Parulskis. This round table was moderated by Vaida Ščiglienė, assoc. prof. at UNESCO Cultural Policy and Culture Management Department of VAA.

Vaida Ščiglienė: In designing and implementing its culture policy the Government of Lithuania, through its institutions, puts considerable efforts to valorization of national heritage and history. It is done in several directions, by caring for material immovable and movable properties and the heritage of spiritual culture, which in totality embrace the entire system of values. These past years have seen construction and restoration of museums, of exhibition halls, of monuments and the erection of symbolical markers in public spaces. The significance of the national heritage and history is promoted through special commemorative programmes. Artists and other creators of culture are important players in this process: they take active part in competitions, arrange exhibitions and create memorial markers. Society at large is not indifferent to historical memory either. People understand that the subject of historical memorial markers is a sensitive one, but also of great importance. It embraces legal aspects as well: the right to cultural heritage, as one of natural human rights, and the right to unrestricted participation in cultural life. For the purpose of this forum we divided the complex problem into two parts. First, is our society mature enough to comprehend the memory of the nation and to visualize it? Can we afford to err? Second, who, besides a creator, can awaken this memory and capture it in a work of art? But are the efforts and professional level, and the dedication we see in this type of creative agency truly adequate to the cause?

Rasa Antanavičiūtė: What do memory and history represent? In national states, like us, the national content of these concepts is shaped by political governance. Sociologists and historians distinguish between two types of memory: official and popular. Often these two intermingle. There is also third, scholarly memory - being in essence unbiased, it breaks private and official myths. Often these efforts remain 'outboard' as they do not meet the expectations of either simple populace or the government. The position of the Lithuanian government during this past decade shows the tendency towards nationalistic memory and content of history. Uncomfortable history often tends to be ignored. It seems that our national memory represents only things sorrowful or the ones that are the source of pride. In short, valorization of national memory and history in the form of commissions from the government is nothing but propaganda.

Rasa Čepaitienė: Professional historians most often only make conclusions regarding the importance and substantiation of different initiatives, but seldom initiate activities with the purpose of shaping cultural history. They rather act as experts or critics. But the developing science of history opens new opportunities to know and interpret cultural heritage. First of all the image of the ancient Lithuania has essentially changed. The values that reached us from the old Lithuania (churches, estate manor houses, etc.) represent social elite in the current focus of our historiography. The 19th century period when we had no state is a traditionally strongly established field of research as well as the Soviet years of the country. It is notable that in contrast to Western Europe, the strategies and practices of immortalizing the current period are given strong attention.

Sigita Maslauskaitė: Statistically most of the cultural values of Lithuanian heritage are of religious nature. The material church heritage these days should be reborn for a new mission. Church architectural buildings and art monuments are not only acclaimed works of art from the past, they also illustrate pages from the history of the Church, the Lithuanian State and religious life in general. On the other hand, some convents and parishes set nice examples of friendship with contemporary artists of steeping the sacred heritage in a new significance. In regards to contemporary art, we should admit the fact of plentiful poor artwork in the church, on the boundary of kitsch, the problem admitted by researchers of religion.

Gintaras Palemonas Janonis: The very concept of valorization is interesting: does it imply added significance to some phenomena at the cost of dwarfing others? The role of the artist is little: what matters is historical, artistic, archeological research or political conjecture. New emerging materials, archeological and archival objects enlighten us, and at this point an artist steps in. It depends on individual talents whether one's ideas take on a body, and which of them are soon to die or be handed down to the generations to come. When it comes to heritage, society at large is in favour of bringing it back, and in unison in all terms except monetary one.

Artūras Raila: The question if our society is mature enough to appreciate the memory of the nation and visualize it strikes as provocation, because it implies the possibility of achieving infallibility while alive. Can we identify poor work without a previous agreement what is deemed as valuable? We can make decision only by comparison. It is impossible not to err, but we need a power of will to correct our work. If a piece of artwork installed in public places falls short of most expectations, it should be relocated to a more suitable location, this possibility is provided by the law. The relationship with the past is always structured from present positions. This implies that the perception of history is bound to change. The lifeline of the state is its people, not signs. Lithuania has plenty of creative energy. The way it is channelled and employed is a different question.

Ernestas Parulskis: Memorial objects of isolated content emerge in an organically undemocratic way, by a small interested group decides that a person or phenomenon should be assigned a memorial symbol. In order to implement their decision, this group relies on another minority, politicians and experts. Public is included into deliberations on such isolated projects only in these cases when the initiating group fails to receive primary support.

The factor of discredit applies to monuments as well, the ones that are built in public spaces under pressure from minorities, when non-democratic principles of selection are camouflaged by calls for monument competitions. Such a mix of a pressure by a minority and the imitation of free selection yield a conformist outcome nobody is completely satisfied with. The only way to break away from this grey conformist area is to hold competitions for artists versus anonymous competitions of monument design.

Marija Marcelionytė-Paliukė: The diversity of expression in contemporary art provides for conceptualization of the theme of heritage, for continuation and (or) deconstruction and (or) reconstruction of tradition. This way art becomes cultural production and makes an impact on public consciousness. Therefore the valorization of heritage is meaningful for educational purposes. It is a different story when the theme of heritage is recovered after a period of a hundred or three hundred years. This implies revisiting past from present day context. Heritage becomes part of a contemporary piece of art. Surely, the question of value applies: which of the created works will stand the test of time, or become, in their own right, heritage?

Aloyzas Stasiulevičius: I cannot answer the question whether society has the maturity to be fully aware of the memory of the nation. But I know there are artists capable of creating works which express the memory of the nation, the artists who have preserved professional mastery and integrity of their profession. Dedication to art is not participation in projects or illustration of memorial dates: it is a calling lived out by daily work and personal commitment to one's country. The state attention to heritage, to history, to national culture and education is more of a public image agenda. It is obvious at the memorial events dedicated to key historical dates or figures. I admit the importance of text next to material art objects, but it is increasingly often used to cover up aesthetic disability. Then we are left with a shallow narrative without a material cultural object. But painters are going to create paintings, also on the theme of history, regardless of the efforts of cultural bureaucrats.

Rasa Čepaitienė: Lithuania sometimes seems to have no consistent and sustainable memorial policy, which is impossible to attain due to legions of "memory communities". Though formally it is a sign of democracy, when it comes to the actual implementation of one or another project, it is not the tradition of memorial policy, but the loudest voices who are victorious, or the ones who have access to the groups of influence.

Gintaras Palemonas Janonis: It is important to be capable of appreciating future consequences of present processes. While there is no understanding of memory mechanisms, it is difficult to construct any kind of future as each is guessing in isolation what is of relevance today, what 'the nation needs'. Debates of history reveal shortage of knowledge and good will. Therefore we should start with education and enlightenment of civil society.

^[11] Ekspertai, vertindami minėto konkurso 1-ąją vietą laimėjusį projektą, pateikė tokį komentarą: „Šio konkurso tikslas – iš konkursui pateiktų projektų atrinkti geriausią, įtaigų, lengvai identifikuojamą, visuotinai priimtą, tautos dvasią ir kovotojų už Lietuvos laisvę atminimą įprasminantį skulptūrinės kompozicijos projektą Lukiškių aikštei Vilniuje“. In.: „Atplešti vokai Lietuvos laisvės kovotojų įamžinimo Lukiškių aikštėje idėjos projektų konkurse“, prieiga per internetą: http://www.lrkm.lt/go.php/lit/Atplesti_vokai_Lietuvos_Laisves_kovotoju/3702 (žr. 2013 m. rugsėjo 6 d.); žiniasklaida, reaguodama į paskelbtus rezultatus, kėlė klausimą: „kas yra tautos dvasia?“ In.: Skulptorius Kęstutis Musteikis: „Pigiausia Lukiškių aikštėje būtų pastatyti stulpą“, prieiga per internetą: <http://www.15min.lt/naujiena/ziniosgyvai/interviu/skulptorius-kestutis-musteikis-pigiausia-lukiskiu-aiksteje-butu-pastatyti-stulpa-599-356956#ixzz2e5cp6bD1> (žr. 2013 m. rugsėjo 6 d.)

^[12] Claudia Koonz. „Between Memory and Oblivion: concentration camps in German memory“, in.: *Commemorations: the politics of national identity*, 1994.

^[13] John R. Gillis. „Memory and Identity: the history of a relationship“, in.: *Commemorations: the politics of national identity*, 1994.

^[14] Eric Hobsbawm. „Mass-Producing Traditions: Europe, 1870-1914“, in.: *The Invention of Tradition*, 1983.

^[15] Vienu atveju tai – žmonių grupė, kuri kalba ta pačia kalba, priklauso tai pačiai etninei grupei, turi bendrą kultūrą ir istoriją, kitu – žmonių grupė, kurią vienija bendra teritorija ir valdžia, nepaisant jų etninės kilmės, o, pasak Ernersto Gellnerio, kurią vienija bendras noras geriau gyventi. In.: Ernest Gellner. *Culture, Identity and Politics*, 1987.

^[16] Dabartinio Genocido aukų muziejaus pastate darbuosite ne tik sovietų, bet ir nacių represinės institucijos, SSRS valstybinis saugumo komitetas pastate kalino ir kankino ne vien lietuvių kilmės asmenis. Tad kodėl ant muziejaus cokolio išraižytos tik lietuviškai skambančios pavardės?